

סיכום 2022 : מדיניות ישראל במזרח ירושלים

ינואר 2023

ב-30 ביוני 2022 אושר פיזור של הכנסת ונקבעו בחירות חדשות, חמישיות במספר תוך ארבע שנים, שהתקיימו ב-1 בנובמבר 2023. מעת פיזור הכנסת עברה ממשלת השינוי לתפקד כממשלת מעבר, ויאיר לפיד החליף את נפתלי בנט בראשות הממשלה.

ב-29 לדצמבר 2022 הושבעה הממשלה ה-37, שבראש סדר יומה קיבוע עליונות יהודית, פירוק הקולקטיב הפלסטיני והעלמת הנרטיב שלו, ואף סיפוח בפועל וצעדים פורמליים מעשיים להחלת משטר אפרטהייד¹. כל זאת תוך צמצום המרחב הדמוקרטי הישראלי והתקפה על שומרי הסף שלו.

אחת ההתפתחויות המדאיגות ביותר בשנת 2022 היא הגילויים הנוספים לגבי יישום הליך הסדר המקרקעין. הליך ההסדר שולב בהחלטת הממשלה 3790 להשקעה כלכלית חברתית במזרח ירושלים משנת 2018, והתקבל עוד מראשיתו בחשד גדול במזרח ירושלים. הגילויים הנוספים שחשפה עיר עמים במהלך שנה זו מעידים על מגמה ברורה של ניצול הליך ההסדר על ידי ישראל ככלי ל"שוד קרקעות", תוך הפעלתו הנרחבת של חוק נכסי נפקדים במזרח ירושלים.

בשנת 2022 בה כיהנה עדיין "ממשלת השינוי" חלה החרפה משמעותית בקידום התנחלויות, והתבצעו הריסות בתים ופעולות נישול במזרח ירושלים בהיקף גבוה. ארבע קהילות מזרח ירושלמיות מצויות בסכנת גירוש, מוסיפה האפליה הקשה בתכנון במזרח ירושלים, לרבות הצעתו של נוהל חדש מאת משרד המשפטים שיהפוך את הוצאת היתרי הבניה על ידי פלסטינים במזרח ירושלים לכמעט בלתי אפשרית. ניכרת הגברה בפעילותו של האפוטרופוס לנכסי נפקדים במזרח ירושלים, ביוזמה ובדחיפה של גורמי ימין קיצוניים. חלה גם החרפה משמעותית נוספת בשחיקת הסטטוס קוו בהר הבית/חרם א-שריף. הדרדרות זו ניכרה כבר בחודש הרמדאן שהצטלב עם חג הפסח ובסמוך ליום ירושלים. היא המשכיכה בחגי תשרי, אז ניתן ביטוי פומבי ורשמי להתחזקות הקשרים בין תנועות המקדש ומשטרת ישראל ולפעולות של פולחן יהודי במתחם בניגוד לסטטוס קוו. ביום ירושלים שוב אישרה הממשלה את מעבר מצעד הדגלים האלים בשער שכם ודרך הרובע המוסלמי בעיר העתיקה, ומראות הגזענות וההסתה שבו כבעבר ואף ביתר שאת.

כחלק מתעמולת הבחירות בין יולי לנובמבר השנה הובילו שרים מממשלת המעבר פעולות נוספות לפגיעה במזרח ירושלים, אם באמצעות קידומו של מרכז מבקרים ישראלי בסילוואן, לאחר שכבר נפסל בעבר על ידי משרד המשפטים, ואם באמצעות איומיה של שרת החינוך לשלול את רישיונותיהם של בתי ספר ותיקים וממוסדים במזרח ירושלים.

לקראת שנת 2023 ובחינת החרפתן של מגמות האפליה, דיכוי ונישול במזרח ירושלים, עיר עמים תוסיף לפעול למען ירושלים צודקת ושוויונית - ביתם בהווה ובירתם לעתיד של שני העמים, ונגד מציאות מתגברת של אי שוויון ממוסד ושליטה של עליונות יהודית-קיצונית בכל תחומי החיים.

הרכבים 9
ת.ד. 52113
ירושלים 9152101

9 Harecavim St.
P.O. Box 52113
Jerusalem 9152101

Tel. טל
+972-2-6222858
Fax. פקס
+972-2-6233696

www.ir-amim.org.il
mail@ir-amim.org.il

¹ רונית לוי-שנור, יעל ברדה, תמר מגידו ואיתמר מן, [בארבעה עמודי ההסכם הקואליציוני מתחבא הסיפוח דה-יורה](#), הארץ 5/12/22

תוכן עניינים

3.....	i. הסדר המקרקעין במזרח ירושלים: שוד הקרקעות הגדול
5.....	ii. קהילות בסכנת גירוש
5.....	1. וולאג'ה
6.....	2. סילואן
6.....	א. בטן אל הווא
7.....	ב. אל בוסתאן
8.....	3. שייח ג'ראח
8.....	א. בלימת הליכי הפינוי בכרם ג'עוני
8.....	ב. אום הארון - ניסיון לפינוי משפחת סאלם
9.....	ג. צפון השכונה - פינוי משפחת צאלחיה
9.....	iii. הריסות בתים
9.....	iv. אפליה בתכנון
10.....	1. החמרת הנוהל להוצאת היתרי בניה לפלסטינים
11.....	2. בניה ישראלית מעבר לקו הירוק בירושלים
11.....	א. שכונות/התנחלויות חדשות
12.....	ב. התנחלויות בתוך השכונות הפלסטיניות
13.....	3. התנחלויות בירושלים רבתי
14.....	4. התנחלויות תיירותיות
14.....	א. סילואן - ואדי חילוה
14.....	ב. סילואן - בטן אל הווא
15.....	ג. סילואן - ואדי רבבה (גיא בן הינום)
16.....	ד. הרחבת גן לאומי סובב חומות ירושלים (תב"ע 674788)
16.....	ה. "שביל הצפון" מהעיר העתיקה צפונה אל שייח ג'ראח
17.....	5. תכנית "סיליקון ואדי" בוואדי ג'וז
18.....	v. הר הבית/ חרם א-שריף - המשך שחיקתו של הסטטוס קוו
19.....	vi. יישום החלטת הממשלה 3790 ולקראת דיונים בקבלת החלטה חדשה
21.....	vii. חינוך במזרח ירושלים ורדיפת בתי ספר

i. הסדר המקרקעין במזרח ירושלים: שוד הקרקעות הגדול

במאי 2018 קיבלה ממשלת ישראל את [החלטה 3790 לצמצום פערים חברתיים כלכליים ופיתוח כלכלי במזרח ירושלים](#), שיעודה הרשמי הוא "ליצור עתיד טוב יותר לתושבי מזרח העיר". החלטת הממשלה כללה גם שינוי מדיניות משמעותי שהוביל לחשש גדול מצד התושבים: קידום הסדרת מקרקעין במזרח ירושלים אחרי יותר מ-50 שנים במהלכן לא קידמה ישראל הליכים אלו בשכונות הפלסטיניות. הסדר מקרקעין² הוא הליך שיוזמת המדינה לקביעת זכויות בקרקע באופן סופי, דבר שלכאורה יכול היה להועיל לתושבי מזרח העיר, אך הם חששו שהליכי ההסדר ישמשו לנישולם מאדמותיהם לטובת קידום אינטרסים של המדינה ושל ההתנחלות היהודית במזרח העיר.

כבר במאי 2021 גילה מעקב עיר עמים כי באום הארון בשייח' גיראח הושלם הסדר מקרקעין והזכויות הקבועות בו נרשמו בטאבו, בלא ידיעת התושבים (45 משפחות פלסטיניות ב-40 מבנים), על שם יהודים שנטען שהחזיקו בבעלות על הקרקעות לפני 1948. בעקבות גילוי זה, הגשנו יחד עם עמותת 'במקום' ותושבי המקום [עתירה דחופה לבג"ץ](#) בדרישה להקפיד באופן מיידי את הליך הסדר ורישום הקרקע שם. מתשובת המדינה לעתירה עלה כי ההסדר במקום הושלם ונרשם מעט לפני הגשתה. במהירות חריגה ובניגוד לנדרש בפקודת הסדר המקרקעין, נרשמו החלקות בגוש על שם יהודים שהחזיקו לטענת המדינה בבעלות על הקרקעות לפני 1948. העתירה נדחתה לבסוף בטענה לקיום סעד חלופי, תוך הפניית העותרים להליכים אזרחיים פרטניים.³

הליכים אלה נמשכו ואף התרחבו במהלך 2022. במהלך 2022 פרסם פקיד ההסדר שבמשרד המשפטים הודעות רשמיות על פתיחה בהליכי הסדר ב-18 גושים במזרח העיר וכן פורסמו הודעות על התקדמות הליכי ההסדר ב-18 גושים נוספים. להערכתנו, הליכי הסדר בשלבים ראשוניים החלו גם בכ-20 גושים נוספים במזרח ירושלים, אך לא פורסמו הודעות רשמיות על פתיחת הליכים אלו והתושבים במקום לא יודעים דבר על כוונת הרשויות להסדיר את שטחיהם.

אחרי ארבע שנים וחצי של יישום ההחלטה ניתן לומר בצער שהחשש הראשוני של תושבי מזרח ירושלים מקידום ההסדר התממש. הסדר המקרקעין כפי שהוא מיושם ומקודם כיום במסגרת החלטה 3790 משמש ככלי מרכזי של ישראל להשתלטות על אדמות במזרח ירושלים.

חלק ניכר מהליכי ההסדר שבהם הוחל מתקיימים בשטחים שבהם המדינה מנסה לקדם בניית התנחלויות. במהלך השנה החלו הליכי הסדר קרקעות חדשים בהתנחלות נוף ציון, התקדמה הסדרת הקרקע בהתנחלויות החדשות עטרות בצפון העיר וגבעת השקד בדרומה, סמוך לשכונת שרפאת שבבית צפאפא, והסתיימו ברישום הליכי הסדר בהתנחלויות קדמת ציון בקרבת אבו-דיס, ובגבעת המטוס. כן קודמו הליכי הסדר גם בשכונות/התנחלויות הגבעה הצרפתית, נווה יעקב וגילה.

כמו כן, החלו הליכי הסדר בגיא בן הינום ובוואדי חילוה שבסילוואן, בשטחים בהם מעורבת פעילות עמותת אלע"ד, וכך גם [בשטח שנמצא בצמוד למסגד אל אקצא](#), מדרום לחומות העיר העתיקה, למרות הרגישות הרבה של השתלטות המדינה על שטח זה.

במסגרת מעקב עיר עמים אחר התקדמות ההסדר עלה כי האפוטרופוס לנכסי נפקדים מעורב עמוקות בהליכי ההסדר, נוטל בהם תפקיד אקטיבי ופועל לנצל את הליכי ההסדר כדי לרשום על

² להרחבה, ראו בעיר עמים, [הסדר המקרקעין בירושלים המזרחית: אמצעי לנישול פלסטינים מאדמותיהם ובתיים](#), מרץ 2022

³ למידע נוסף בנושא – ראו [דוח עיר עמים ממאי 2021](#)

שמו בעלות על נכסים פלסטיניים, וישנה סכנה ממשית שעקב פעילותו האינטנסיבית והאופן בו מיושם הסדר המקרקעין, אדמות בהיקפים גדולים במזרח העיר ונכסים רבים בהם מתגוררים תושבים עשירים שנים, יירשמו על שם האפוטרופוס לנכסי נפקדים.

גם האפוטרופוס הכללי שבמשרד המשפטים עושה שימוש בהליכי ההסדר כדי לרשום על שמו שטחים במזרח ירושלים בטענה שהיו בבעלות יהודית קודם ל-1948. ב-2021 גילינו שהאפוטרופוס הכללי יזם לראשונה תוכנית לבניית התנחלות חדשה, "גבעת השקד", בה קודמו הליכי הסדר קרקעות. בחודש יולי 2022 התגלה כי הושלם הליך הסדר שיזם האפוטרופוס הכללי לרשום בניהולו שטח של כ-12 דונם. על פי פרסום באתר ישראל היום דובר בקרקע שנרכשה לכאורה בידי יהודים בשנות ה-20 של המאה שעברה⁴. השטח המדובר נמצא בסמוך להתנחלות הקטנה והמבודדת קדמת ציון הסמוכה לאבו-דיס של ארגון עטרת כהנים. בעבר עטרת כהנים ניסתה לקדם הקמה של התנחלות בת 200 יחידות דיור בשטח המדובר שנמצא בקצה המזרחי של ירושלים בין ג'בל אל מוכאבר ואבו דיס. לבקשת האפוטרופוס הכללי הוצא חסיון להליך המשפטי שהתנהל בבית המשפט המחוזי בירושלים להוצאת צו ניהול לידי האפוטרופוס הכללי (הליך מס' 19417-04-20). כשבוע אחרי השלמת הליך ההסדר נשלחו מטעם האפוטרופוס דרישות פינוי לכ-30 משפחות פלסטיניות בטענה שבתיהן ממוקמים בשטח המדובר. אולם בדיקה של עיר עמים העלתה שבתי המשפחות אינם כלולים בשטח שהאפוטרופוס רשם תחת שמו. לא ברור על סמך מה נשלחה דרישת הפינוי אל המשפחות וקשה לייחס זאת לטעות בתום לב שכן שאלת מיקום הבתים אינה קשה לבידור. מחקר של עיר עמים חשף מסמכים משנות ה-80 שמהם עולה שכבר אז פעלו גורמים שונים על מנת לרשום את הקרקע כקרקע שנרכשה בידי יהודים אלא שמנהל מקרקעי ישראל קבע שהקרקע בבעלות פלסטינית⁵. מאז פרסום המידע על ידי עיר עמים לפיו דרישת הפינוי של האפוטרופוס מבוססת על מידע שאינו נכון, המשפחות הפלסטיניות לא קיבלו הודעות נוספות מהאפוטרופוס וככל הידוע לנו לא הוגשו לבית המשפט תביעות פינוי נגדן.

ועוד, בחלק מהגושים בהם הסתיים ההסדר, על כל הליכיו, ברישום בעלות, מעולם לא פורסמו הודעות הפתיחה בהליך והודעות התקדמות, כפי שמחייב החוק. בגושים בהם ההליכים נמצאים בשלב מתקדם ואף לקראת סיומם, לעיתים מתברר שהתושבים מעולם לא קיבלו על כך הודעה. גם הגישה למפות כמעט בלתי אפשרית לתושבים, ולאלה שיודעים על קיומן של המפות יהיה קשה עד בלתי אפשרי להסיק מהן מסקנות.

אי הידוע של התושבים והעדר הפרסום הראוי לגבי פתיחת והתקדמות ההסדר בחלק ניכר מהגושים חוטאים למהות ההליך. כפי שמחייבות הוראות פקודת ההסדר, שפורשו בפסיקה באופן מחמיר, על הרשויות המקדמות את ההסדר לפעול ליידוע אקטיבי של הציבור על הליכים אלו. קידום ההליכים בהעדר פומביות אינו מאפשר לכל הטוענים לזכויות להגיש את תביעותיהם, דבר שעומד בניגוד לחובת ההגינות של הרשויות ומוביל להליך פגום מיסודו.

⁴ נטעאל בנדל "צדק היסטורי: אדמות במזרח ירושלים שנקנו על ידי יהודים בראשית המאה הקודמת - הוחזרו למדינה", ישראל היום 10 באוגוסט 2022
⁵ יעל פרידסון, "מסמך רשמי קבע שהקרקע בבעלות ערבית, אך 30 משפחות במזרח ירושלים נדרשות להתפנות", הארץ 20

במטרה להנגיש את הידע לתושבים, "עיר עמים" משתפת את המידע על התקדמות הסדר המקרקעין עם עמותת "במקום – מתכננים למען זכויות תכנון", שהכינה [מפת מעקב אחר קרקע](#) [בהליך הסדר](#) שכוללת מיפוי חלקי של גושים בהסדר.

ii. קהילות בסכנת גירוש

ארבע קהילות פלסטיניות במזרח ירושלים מצויות בסכנת גירוש מבתיהן במזרח ירושלים. מדובר במדיניות מוכתבת, של פינוי או הרס של מתחמים שלמים, אשר בכל אחד מהם חיות עשרות משפחות פלסטיניות. המדובר לא רק בפגיעה קשה בכל משפחה בנפרד, אלא בפגיעה בחיי המשפחה והקהילה של ארבע קהילות במזרח ירושלים:

- **בוולאג'ה** בחלקו המזרח-ירושלמי, חיים כ- 1,000 תושבים שרבים מהם בסכנת גירוש. מאז שנת 2016 הוצאו צווי הריסה לכמחצית מהבתים בשכונה. מתוכם כבר נהרסו כ-36 בתים.
- בסילוואן נמצאים שני ריכוזים גדולים של משפחות בסכנת גירוש או הרס בתים מאסיבי:
 - 97 משפחות **בבטן אל הווא**
 - 82 משפחות **באל בוסתאן**
- **בשייח ג'ראח (אום הארון וכרם ג'עוני)** – באום הארון מצויות 43 משפחות בפני סכנת גירוש. בעקבות פסיקת בית המשפט העליון במרץ השנה 34 משפחות באזור כרם ג'עוני כרגע מוגנות מפני פינוי.

1. **וולאג'ה**

בחלק הירושלמי של וולאג'ה המצוי בדרום מערב מזרח ירושלים יש כ- 140 בתים. מאז שנת 2016 נהרסו במקום כ-30 יחידות דיור ולכך נוספו בשנת 2022 הריסות של עוד שישה בתים.

38 צווי הריסה נוספים מעוכבים בימים אלה על ידי בית המשפט העליון בעקבות ערעור של תושבי וולאג'ה (עע"מ 2645/18). לפחות 12 צווי הריסה נוספים מעוכבים זמנית בשל הליכים משפטיים אחרים.

מדינת ישראל מעולם לא הכינה תכנית מתאר לחלק הירושלמי של וולאג'ה. לכן, אין לתושבי וולאג'ה אפשרות לקבל היתרי בניה ומאז 1967 הם נאלצים לבנות ללא היתר.

בשנת 2006 יזמו התושבים הכנה של תכנית מתאר לשכונה (תכנית 12062) אולם הם נתקלו במחסומים רבים בהליכים התכנוניים עד שהתוכנית נדחתה על ידי הוועדה המחוזית בשנת 2021. בשלהי אותה שנה פסק בית המשפט המחוזי בירושלים בעתירת התושבים נגד הוועדה המחוזית, וקבע כי הם יכולים להגיש תכנית חדשה.

התושבים מוסיפים לקדם במאמצים רבים את תכנון המקום, בסיוען של עיר עמים, עמותת במקום - מתכננים למען זכויות תכנון, וקבוצת "ידידי וולאג'ה" ממערב ירושלים.

2. סילואן

א. בטן אל הווא

1. איום בגירוש הקהילה

87 משפחות מאומות בפינוי מבתיהן שבשכונת בטן אל הווא על בסיס טענה כי הקרקע עליה בנויים הבתים היתה עד 1948 בבעלות הקדש בנבנישתי.⁶ מאז שנת 2015 פונו מהשכונה 14 משפחות.

עוד בשנת 2020, בעקבות [תביעה של עמותת עיר עמים ותושבי בטן אל הווא](#) (ה"פ 5792-06-20) הודיע רשם ההקדשות במשרד המשפטים על ביקורת עומק להקדש בנבנישתי, לרבות על התנהלות הנאמנים אל מול מטרות ההקדש ולכתב ההקדש. עיר עמים טענה לניגוד אינטרסים חמור בין מטרות ההקדש לבין פעולות נאמניו הנמנים על חברי או מקורבי עמותת עטרת כהנים. תוצאות ביקורת העומק של רשם ההקדשות טרם התקבלו.

במהלך השנה דן בית המשפט העליון בבקשות ערעור שהוגשו לו נגד פינויים בבטן אל הווא.⁷ בחודש יולי 2022 ניתן פסק דין נגד פינויה של משפחת דוויק מביתה. השופטים קבעו בדעת רוב שיש להחזיר את הסוגייה אל בית משפט השלום כדי שיפסוק בשאלת הטענה של ההתיישנות, קרי האם אפשר לפנות את המשפחה למרות שהיא מתגוררת במקום במשך למעלה מ-50 שנה.

בעקבות פסק הדין בבית המשפט העליון חודשו הדיונים בתביעות פינוי נוספות בבטן אל הווא אשר התעכבו עד להכרעה בערעור של משפחת דוויק. בנובמבר 2023 דחה בית המשפט המחוזי את ערעורה של משפחת שחאדה (מדובר על 5 בתי אב ו-35 אנשים) וקבע שעליהן להתפנות עד לתאריך ה-1 במרץ 2023. המשפחה הגישה בקשת רשות ערעור לבית המשפט העליון. השופט סולברג צפוי להכריע בבקשה בתחילת חודש פברואר 2023.

2. הממשלה מנסה לחדש לממן מרכז מבקרים ישראלי תוך עקיפת החלטה קודמת של רשם ההקדשות

מיידי לאחר פיזור הכנסת ועם מעברה של "ממשלת השינוי" לתפקד כממשלת מעבר, נודע כי השרים סער ואלקין (שניהם מתקווה חדשה, לימים חלק מהמחנה הממלכתי) הורו על מימון מחדש של מרכז מבקרים למורשת יהדות תימן בשכונת בטן אל הווא בסילואן בעלות של 4.5 מיליון שקלים (3 מלש"ח מתוכם ממשרד ירושלים).⁸

מדובר במרכז המבקרים אשר קידומו נבלם בשנת 2020 בעקבות עתירה של תושבים ביחד עם עמותת עיר עמים (עת"מ 39706-12-20), שהסתיימה בהודעת רשם ההקדשות שבמשרד המשפטים כי הוא אסר על ההקדש להקים את מרכז המבקרים, בהיותו מנוגד לכתב ההקדש. הוא גם הורה בהתאם לכך למשרד ירושלים ולחברה לפיתוח מזרח ירושלים שלא להעביר למיזם מימון ציבורי.

ההקדש ביקש להקים את מרכז המבקרים בביתן של חמש משפחות פלסטיניות שפונו על ידו משם בשנת 2015.

⁶ על בסיס סעיף 5 לחוק הסדרי משפט ומנהל, 1970.

⁷ רע"א 8858/20 שוויקי ועודה נגד רלבי"ג ואחרים; רע"א 8694/20 דוויק נגד זרביב ואחרים.

⁸ "לאחר יותר מעשור של קשיים משפטיים: השרים סער ואלקין הגיעו להבנות עם מתיישבי כפר התימנים והקדש בנבנישתי להקמת מרכז המבקרים בכפר התימנים בעלות של 4.5 מיליון שקלים", אתר משרד ירושלים 19 ביולי 2022

בעקבות המחטף של השרים אלקין וסער, עיר עמים ותושבי בטן אל הווא נאלצו לפתוח בהליך משפטי בפעם השניה (בג"ץ 7622/22). השינוי התמוה בעמדת רשם ההקדשות בעניין, השימוש שעשו אלקין וסער במימון המיועד למרכז בעת מערכת בחירות, וגם הסודיות הרבה בדבר "הסכם הפשרה" שאושר על ידי משרד המשפטים בראשות סער הובילו למהלך זה. בהמשך אף נודע כי "הסכם הפשרה" כרך עמותת בת נוספת של עטרת כהנים במהלך, ושוב ניכר השימוש של העמותה בהקדש לצרכיה.

עיר עמים לא מתנגדת למורשת, ואף לא מתנגדת לחיזוקה של מורשת יהודית. אך במקרה זה מדובר בניצול ציני של גורמים התנחלותיים את המורשת התימנית במקום, שנודעה בזמנה ביחסי השכנות הטובה עם התושבים הפלסטינים במקום, לפינוי משפחות פלסטיניות ולייחוד שכונה פלסטינית במזרח ירושלים.

ב. אל בוסתאן

כ-100 יחידות דיור באל בוסתאן מצויות תחת סכנת הריסה.

אל בוסתאן היא שכונה קטנה בסילוואן בשטח של 43 דונם. היא נמצאת בחלקה התחתון של סילוואן בין השכונות ואדי חילוה לבין בטן אל הווא. כיום חיים בה כ-1,500 תושבים. לשכונה מעולם לא הוכנה תכנית מתאר ייעודית ובתכנית המתאר של אגן העיר העתיקה (עמ/9, אשר אושרה בשנות ה-70 של המאה שעברה) היא מסומנת כשטח ציבורי פתוח. לכן לא ניתן לקבל בה היתרי בניה ומרבית הבניה בה נעשתה ללא היתר גם אם על אדמה פרטית.

מיקומה הרגיש של השכונה נובע בין השאר ממיקומה בין מתחם ההתנחלות של עטרת כוהנים בלב בטן אל-הווא לבין אתר עיר דוד ומתחמי ההתנחלות של אלע"ד בוואדי חילוה.

בעבר נדחתה תכנית מתאר שהוכנה ביזמת תושבי אל בוסתאן, ובמקביל לחץ בינלאומי הוביל להקפאת הריסות בתי השכונה. בדצמבר 2018 נפתח תיק לתכנית חדשה שהתושבים הכינו (תכנית 693440) והעירייה הסכימה להקפאה של צווי הריסה במהלך קידום התכנית. בהתאם, עד שנת 2021 בקשות של תושבי אל בוסתאן להארכת ההקפאה לא נתקלו בהתנגדות של עיריית ירושלים. בפברואר 2021 הודיעה העירייה שהיא מתנגדת לבקשה להאריך את ההקפאה. העירייה לא נתנה הסבר של ממש לשינוי בעמדתה. במאמצים משפטיים הוארכה בכל זאת הקפאתם של 52 מצווי מהריסה. 22 צווי הריסה נוספים נותרו ללא הקפאה, ועוד 26 צווי הריסה עדיין מצויים בהליכים משפטיים.

למרות שבינתיים לא בוצעו הריסות בשכונה, לא חל שינוי בהתנגדות העירייה להצעות התושבים להסדרת הבניה הקיימת. לאורך השנה פקחי עירייה חילקו צווי הריסה ומספר פעמים היו התראות בדבר צפי לביצוע הריסות.

בנוסף לקהילות אלו שתחת סכנת גירוש בסילוואן, גם בוואדי חילוה שבסילוואן 15 בני משפחת סומרין נמצאים בסכנת פינוי. בשנות ה-80 של המאה שעברה המדינה הכריזה על בית משפחת סומרין כנכס נפקד בתואנה שבעל הבית – דודם של בני המשפחה המתגוררים בו – הוא נפקד. על רקע זה, מאז שנות ה-90 המשפחה מתמודדת עם תביעות פינוי שהוגשו על ידי הקרן הקיימת לישראל

ועמותת אלע"ד. בחודש יוני דן בית המשפט העליון בבקשת רשות הערעור של משפחת סומרין⁹. השופטים הורו ליועץ המשפטי לממשלה להגיש עמדה בנוגע לחוקיות ההכרזה על בית המשפחה כנכס נפקד. בחודשים שמאז ביקשה היועמ"ש מספר אורכות וטרם הגישה את תשובתה.

3. שייח ג'ראח

בשייח ג'ראח ישנם שלושה מתחמים בהם מתגוררות כ- 72 משפחות שמאוימות בפינוי. שניים מהמתחמים נמצאים משני צדדיו של הרחוב הראשי בשייח ג'ראח הוא דרך שכס, אום הארון וכרם ג'עוני.

א. בלימת הליכי הפינוי בכרם ג'עוני

בחודש מרץ 2022 פרסם בית המשפט העליון פסק דין בערעורן של ארבע משפחות נגד פינוי מבתיהן במתחם כרם ג'עוני בשייח ג'ראח¹⁰. השופטים פסקו בדעת רוב שאין לפנות את המשפחות כל עוד לא נערך הליך הסדר מקרקעין שבמהלכו יתבררו הטענות של המשפחות מחד ושל דורשי הפינוי מאידך לבעלות על הקרקע.

לפסיקת בית המשפט קדמה מחאה בשכונה נגד פינוי הצפוי של המשפחות שנמשכה שבועות ארוכים למרות שהופעלה נגדה אלימות משטרתית קשה. נזכיר כי בשנת 2021 סכנת הפינוי התעוררה מחאה פלסטינית נרחבת שיצאה מן השכונה שזכתה לתמיכה פעילה של הציבור המזרח ירושלמי, של ערבים אזרחי ישראל ושל פעילים יהודים וכן לתשומת לב בינלאומית. לחצים אלו לרבות לחצים בינלאומיים הביאו לביטולו של דיון מכריע שנקבע בבית המשפט העליון ונקבע ליום 10 במאי 2021 (יום ירושלים). באותו יום, על רקע המחאה בשייח ג'ראח ו"מצעד הדגלים" בעיר העתיקה, ירה החמאס רקטות קסאם אל עבר ירושלים ופרצה מלחמת "שומר חומות" שהובילה גם לאירועי אלימות קשים בין יהודים לערבים בערים ברחבי המדינה.

פסק הדין שניתן במרץ השנה מונע בינתיים את פינוי של ארבע המשפחות ומגן גם על כ-30 משפחות נוספות המתגוררות במתחם כרם ג'עוני ואשר הנסיבות המשפטיות בעניין איום הפינוי לו הן דומות לאלו שהובילו לפסק הדין.

ב. אום הארון - ניסיון לפינוי משפחת סאלם

43 משפחות מתגוררות באום הארון אשר נמצאת בצדה המערבי של השכונה בקרבת הקו הירוק ומערב ירושלים. הליכים משפטיים המאיימים על מגוריהן במקום עדיין מתקיימים.

בחודש פברואר 2022 קיבלה משפחת סאלם צו מההוצאה לפועל המורה על פינוי מביתה במהלך חודש מרץ. הצו התבסס על פסק דין של בית המשפט משנות ה-80 של המאה שעברה שלכאורה קבע שהמשפחה איבדה את מעמד הדיירות המוגנת ועליה לפנות את ביתה לטובת מי שנטען שהיו הבעלים היהודים. ההוצאה לפועל הוציאה את הצו לבקשתו של יהונתן יוסף, חבר סיעת "מאוחדים" בראשותו של אריה קינג בעיריית ירושלים, אשר טוען שרכש את הזכויות מהמשפחה היהודית.

משפחת סאלם פנתה לבית משפט השלום נגד ההחלטה בטענה להתיישנות כמו גם שפסק הדין

⁹ רע"א 4936/20 עיזבון מוחמד סומרין ואחרים נגד הימנותא בע"מ
¹⁰ רע"א 2401/20 ג'עוני ואחרים נגד נחלת שמעון בע"מ

משנות ה-80 לא התיר את פינויה. בית המשפט ביטל את הפינוי וקבע שעל ההוצאה לפועל לדון מחדש בטענות של משפחת סאלם.

ג. צפון השכונה – פינוי משפחת צאלחיה

בחלקה הצפוני של שכונת שייח ג'ראח יש עוד 9 משפחות מאוימות בפינוי, לא רחוק ממתחם מלון שפרד שם בנתה עמותת עטרת כהנים 22 יחידות דיור.

באותו אזור חיה גם משפחת צאלחיה נעקרה מהכפר עין כרם ב-1948 ולדבריה מאז שנות ה-50 של המאה הקודמת התגוררה בביתה במקום. בינואר 2022 פינתה עיריית ירושלים את משפחת צאלחיה מביתה בדרך הר הזיתים. המגרש שבו נמצא ביתה של המשפחה ביחד עם משתלה גדולה סומן בתוכנית מתאר משנות ה-80 בייעוד מבנה ציבור. בשנים האחרונות פעלה עיריית ירושלים כדי להפקיע את המגרש מתוקף התוכנית וטענה שהוא דרוש להקמת בית ספר לחינוך מיוחד. עם הפקעת המגרש פעלה העירייה לפנות את המשפחה שלטענתה פלשה לבית. בית המשפט אישר את הפינוי¹¹. ביום בו פונתה המשפחה בידי המשטרה מיהרה העירייה להרוס את הבית כדי למנוע מהמשפחה לחזור אליו. זאת למרות שמדובר במבנה בן למעלה מ-100 שנה שאין להרוס ללא אישור.

iii. הריסות בתים

במהלך שנת 2022 נהרסו במזרח ירושלים 90 יחידות דיור וכן 65 יחידות נוספות (חנויות, מחסנים וכו'). ממוצע ההריסות השנתי לשנים 2019-2021 עמד על 127 יחידות דיור ו-130 יחידות אחרות. מספר ההריסות הגבוה ביותר היה בשכונות סילוואן וצור באהר.

בשילוב בין מחאות התושבים ללחץ ציבורי ובינלאומי נמנעו השנה הריסות מתוכננות של כ-70 יחידות דיור בג'בל אל מוכאבר לאורך הכביש האמריקאי, של בניין מגורים גדול בוואדי קדום בסילוואן ובו 13 יחידות דיור, והריסה מיידיית של כ-20 בתים באל-בוסתאן.

עם הממשלה החדשה קיימת סכנה ממשית לביצוע הריסות נוספות בקרוב. מדובר בינתיים על דחיות זמניות בלבד.

חלק ניכר מהירידה בהיקף ההריסות לעומת השנים הקודמות נובע מירידה במספר ההריסות העצמיות שבהן משפחות פלסטיניות נאלצות להרוס בעצמן את בתיהן כתוצאה מקנסות ולחצים נוספים שהרשויות הישראליות מפעילות נגדן. במהלך שנת 2022 בוצעו 57 הריסות עצמיות של יחידות דיור בהשוואה ל-94 הריסות עצמיות בשנת 2021 וממוצע שנתי בין 2019 ל-2021 של 71 יחידות דיור בשנה.

iv. אפליה בתכנון

במזרח ירושלים מתקיימת מדיניות עקבית של אפליה קשה בתחום התכנון והבניה הנובעת ממניעים דמוגרפיים שמטרתם לצמצם ככל האפשר את גודל האוכלוסייה הפלסטינית בירושלים. מאז שנת 1967 הפקיעה ישראל יותר מ-38% משטחי ירושלים המזרחית ובנתה בהם עשרות אלפי יחידות דיור לישראלים. תכניות המתאר שישראל אישרה לשכונות פלסטיניות בשנות ה-80 וה-90 של המאה שעברה הותירו שטחים נרחבים כשטחים פתוחים, האסורים בבניה. מאז, במרבית

¹¹ ה"פ 19-10-19642

השכונות הפלסטיניות אושרו רק תכניות נקודתיות ולא תכניות מתאר חדשות הדרושות לפיתוח ולהתאמת היקף השטחים בייעוד מגורים לצרכי האוכלוסייה. אף ש-39% מתושבי ירושלים הם פלסטינים רק 8.5% משטחה של העיר מיועדים למגורים עבורם, ואף באלה אחוזי הבניה המותרים הם נמוכים במיוחד.

המצוקה הרבה בתחום התכנון והדיור במזרח ירושלים באה לידי ביטוי במחקר שערך בשנת 2019 מכון ירושלים למחקרי מדיניות אשר נועד למפות כיצד תושבי ירושלים – ישראלים ופלסטינים – מעריכים את איכות החיים שלהם בעיר. מהמחקר עלה כי הבעיה הכואבת ביותר לתושבי מזרח ירושלים היא היעדר אפשרויות לבניית דירות למגורים¹².

תוצאה חמורה של האפליה בתכנון במזרח ירושלים היא המציאות שישראל יצרה בשכונות המזרח-ירושלמיות שמעבר לגדר ההפרדה. עשרות אלפי תושבים פלסטינים אשר אינם מצליחים לקבל היתרי בניה בשכונות שבתוך גדר ההפרדה נאלצים לעבור אל השכונות הללו המצויות בתוך השטח המוניציפלי של העיר אך מופרדות ממנה על ידי גדר ההפרדה. שם, לצד חוסר התפקוד של רשויות המדינה במתן שירותים וטיפול בתשתיות גם כמעט ואין אכיפה נגד בניה ללא היתר. כתוצאה מכך יש בשכונות שמעבר לגדר ההפרדה היקפים אדירים של בניה ללא תכנון וללא תשתיות פיזיות וקהילתיות מתאימות. כיום חיים באזורים אלו – המהווים אחוזים בודדים משטחה של ירושלים המזרחית - יותר משליש מתושביה הפלסטינים של ירושלים (כ-140,000 בני אדם). השילוב בין בניה צפופה ולא תקינה, הכפלה ויותר של גודל האוכלוסייה והיעדר שירותים ותשתיות מצד המדינה הפך אזורים אלו לשטחים מופקרים, צפופים ועניים. משבר הקורונה היכה באופן קשה במיוחד בשכונות אלו והיווה דוגמא חריפה לכישלון של רשויות המדינה לדאוג לצרכים הבסיסיים של תושבי מזרח ירושלים.

על פי המעקב של עיר עמים אחרי תוכניות מתאר משמעותיות בירושלים (תוכניות מתאר מפורטות בהיקף של 100 יחידות דיור ומעלה) וועדות התכנון קידמו במהלך שנת 2022 תוכניות בהיקף של כ-40,328 יחידות דיור בשכונות הישראליות (משני צידי הקו הירוק). זאת בהשוואה לתוכניות מתאר משמעותיות בהיקף של כ-5,900 יחידות דיור בשכונות הפלסטיניות של העיר, מתוכן 4,000 יחידות דיור בתוכנית המתאר המקודמת לשכונת עיסאווייה (תב"ע 790758). בפועל מדובר בתוספת של כ-2,000 יחידות דיור בלבד, בשל השנים הרבות שעברו עד לקידומה של התכנית, ובניה שנעשתה בשנים אלו. כלומר בעוד תושבי השכונות הפלסטיניות מהווים 39% מתושבי העיר, רק 14% מהגידול המתוכנן בהיצע המגורים בעיר מיועד עבורם. אם לוקחים בחשבון את האפליה וההזנחה רבות השנים ואת העובדה שהתוכניות בשכונות הפלסטיניות כוללות הסדרה של בניה קיימת אזי התוספת האמיתית ביחידות דיור מתוכננות היא אפילו קטנה יותר.

1. החמרת הנוהל להוצאת היתרי בניה לפלסטינים

במקביל לשימוש שעושה ישראל בקידומו של הסדר המקרקעין במזרח ירושלים לנישול של פלסטינים מבתיהם ומנכסיהם (ראו לעיל), היא גם קבעה השנה נוהל חדש אשר יקשה מאד ואולי גם יהפוך לבלתי אפשרית את הוצאת היתרי בניה לפלסטינים בעיר.

¹² מיכל קורח, תמי גבריאלי, "מדדי איכות חיים בירושלים – בחינה סובייקטיבית", [מכון ירושלים למחקרי מדיניות](#), יוני 2019. לעומת זאת, את האוכלוסייה הישראלית של העיר מעסיקים נושאים אחרים לגמרי ונושא הדיור אינו מופיע בין חמש הסוגיות העיקריות מבחינת תפיסתם את איכות החיים שלהם

ביום 23/6/22 התקיים במשרדה של המשנה ליועצת המשפטית לממשלה (אזרחי) דיון שכותרתו "קידום תכנית בקרקע לא רשומה ולא מוסדרת". מתוכנו של סיכום הדיון עלה כי עניינו מוקד במזרח ירושלים, והוא כלל בסיומו הנחיות מחמירות מאד עד כדי בלתי ישימות לקבלת היתרי בניה על ידי פלסטינים במזרח ירושלים.

דיון זה במשרד המשפטים מבקש להוביל להחמרתו של "נוהל בעל עניין" שנוצר בעבר ונהוג כבר למעלה מ-30 שנים. על פי נהל נהוג זה נדרש מבקש היתר בניה בקרקע לא מוסדרת להגיש תכנית בצירוף אישור מודד מחוזי, תשריט בחתימת בעל הקרקע ומגיש התכנית, ותצהירי מוכתרים. הנוהל החדש המגולם כעת בסיכום הדיון דורש להטיל על כל מבקש היתר בקרקע שאינה מוסדרת ראיות מורכבות לזיהוי הקרקע ובעלות/ הזכויות בה, בין היתר, נסח מס רכוש ירדני (נסחים אלה מצויים במינהל האזרחי והגישיה אליהם מוגבלת וקשה) או תיעוד מס רכוש ישראלי רלוונטי (שכמעט בלתי אפשרי להשיגו), שרשרת העברת הזכויות בנכס, לרבות אישורים מהאפוטרופוס לנכסי נפקדים ומהאפוטרופוס הכללי, שעצם הפניה אל האחרונים מעוררת חשש כבד מכך שרשויות המדינה ינצלו את הפניה כדי להשתלט על הנכס.

חששות ברוח זו העלתה עמותת במקום -מתכננים למען זכויות תכנון, בפנייתה למשרד המשפטים באוגוסט השנה "במקום לצמצם את הפער בין התושבים בירושלים המזרחית לתושבי העיר המערבית בכל הנוגע לאפשרות לבנות כדן, הנוהל החדש רק יגדיל את הפער הגדול ממילא, וירחיק עוד יותר את האפשרות לתכנן, לקבל היתרי בניה, למצות את הזכויות בקרקע ולחיות ללא איומי קנסות והריסות".

מדובר בנוהל חדש שנדמה כי נקבע לאור לחצי ימין על רשויות המדינה והוא אינו מידתי, אינו סביר ופוגע עוד קשות באוכלוסייה המופלית גם כך בענייני תכנון במזרח ירושלים. נוהל זה אינו בלתי נפרד מאופן יישום הליכי הסדר המקרקעין במזרח ירושלים שתוארו לעיל וביחד הם מסמנים החרפה ניכרת במדיניות הנישול והגרוש של תושבי מזרח ירושלים.

בעקבות ההחמרה הצפויה נשלח בשלהי שנה זו גם מכתב מיצוי הליכים נגד הנהל החדש על ידי עו"ד גלעד ברנע בשמה של סיעת מרצ בעירייה ומפלגת מרצ.

2. בניה ישראלית מעבר לקו הירוק בירושלים

לצד ההכבדה הניכרת על בניה פלסטינית בעיר קודמו במהלך השנה תוכניות מתאר בהיקף של כ- 23,097 יחידות דיור בשכונות/התנחלויות ישראליות שמעבר לקו הירוק בירושלים. אלו מהוות 57% מסך יחידות דיור שתוכננו לישראלים בעיר. תוכניות אלו קודמו תחת "ממשלת השינוי" והן כוללות הקמה של שכונות/התנחלויות חדשות או הרחבה של שכונות/התנחלויות קיימות במקומות המעמיקים את פיצול המרחב הפלסטיני וניתוק מזרח ירושלים מהגדה המערבית ומנצלים את עתודות הקרקע המעטות שנתרו בירושלים לטובת בניה לישראלים בלבד.

א. שכונות/התנחלויות חדשות

- **עטרות (תב"ע 764936)** – תכנית להקמת שכונה/התנחלות חדשה בהיקף של 9,000 יחידות דיור בקצה הצפוני של ירושלים בין שכונת בית חנינא לשכונת כפר עקב ולרמאללה. התוכנית נידונה בוועדה המחוזית וזו החליטה שיש לבצע תסקיר השפעה על הסביבה. התסקיר אמור להיות מושלם בחודשים הקרובים כך שהוועדה המחוזית תוכל במהלך שנת 2023 להחליט על הפקדת

התוכנית.

▪ **אמת המים התחתונה (תב"ע 808840)** - תוכנית להקמת שכונה/התנחלות חדשה על הקו הירוק, חלקה מצידו הישראלי וחלקה מעבר לו הופקדה בסוף שנת 2022. התוכנית כוללת 1,450 יחידות דיור והיא משתרעת מהר חומה במזרח רמת רחל! אל כיוון גבעת המטוס במערב. החיבור בין שתי התנחלויות אלו ישלים את ניתוקה של מזרח ירושלים מבית לחם ודרום הגדה. התוכנית כוללת גם הפקעה של שטח פרטי בבעלות פלסטינים תושבי השכונה הסמוכה אום טובא.

▪ **גבעת שקד (תב"ע 969162)** – מדובר בתוכנית ל-700 יחידות דיור בחלק הצפוני של אדמות בית צפאפא-שרפאת. למרות שהשטח צמוד לשכונת מגורים בשרפאת התוכנית מקודמת כשכונה/התנחלות חדשה ולא כפיתוח של שרפאת המשוועת לאפשרויות בניה. שמה העברי של התוכנית כמו גם הכללתם של בתי כנסת ומקווה במבני הציבור שהיא כוללת מלמדים שגם כאן המדינה מקדמת בניה לישראלים על חשבון פלסטינים. היבט נוסף של האפליה בתכנון בא לידי ביטוי באחוזי הבניה המיועדים לתכנית זו, הגבוהים בהרבה מאלו שהרשויות מאשרות בבית צפאפא-שרפאת.

תוכנית גבעת השקד מהווה גם תקדים בכך שהאפוטרופוס הכללי הוא זה שיוזם אותה ובעצם משתמש לראשונה בקרקעות אשר נמצאות בניהולו כדי לבנות שכונה/התנחלות חדשה. תקדים זה עלול לבשר על מהלכים דומים בקרקעות נוספות שהאפוטרופוס מנהל במזרח ירושלים דוגמת אום הארון בשייח ג'ראח, השטח בסמוך לאבו דיס המכונה קדמת ציון ועוד.

▪ **הרחבה של שכונת/התנחלות רמות** – לצד מספר תוכניות גדולות בשטח הבנוי של רמות קודמו השנה גם שתי תוכניות המרחיבות את השטח שלה. **תב"ע 981829** לתוספת של 180 יחידות דיור בהרחבה של רמות מזרחה לכיוון כביש בגין ושכונת/התנחלות רמת שלמה אושרה להפקדה. **תב"ע 921353** לתוספת של 1,318 יחידות דיור, מרחיבה את השכונה/התנחלות צפונה אל כיוון חומת ההפרדה וביר נבאלה.

עוד קרוב ל-9,000 יחידות דיור קודמו בתוכניות נוספות בשכונות/התנחלויות שונות (בגילה, ארמון הנציב, פסגת זאב, נווה יעקב ועוד). חלק ניכר מהן הוא לבניה בתוך השטח הבנוי של השכונה. מכרזים יצאו לכמעט 500 יחידות דיור נוספות בארמון הנציב, רמות וגילה.

ב. התנחלויות בתוך השכונות הפלסטיניות

▪ **הרחבת התנחלות נוף ציון בג'בל אל מוכאבר** – תכנית להרחבת התנחלות נוף ציון שבג'בל אל מוכאבר נקבעה בחודש דצמבר לדיון ראשון בוועדה המקומית אולם הוסרה מסדר היום. התוכנית (תב"ע 976597) מבקשת לבנות 100 יחידות דיור ו-550 חדרי מלון בשטח שבו ממוקמת כיום תחנת משטרת עוז (ראו בהמשך). השטח המיועד לתכנית הופקע על ידי מנהל מקרקעי ישראל שהעביר אותו לידי חברה בבעלות יזמים ישראלים לצורך בניה של מלונות. כעת החברה מבקשת לשנות את ייעוד הקרקע כך שיאפשר בנייה למגורים.

השטח המדובר חולש על הכניסה לג'בל אל מוכאבר. הרחבת ההתנחלות בשטח הזה תחבר את נוף ציון שכיום היא מתחם מבודד בתוך ג'בל אל מוכאבר אל ארמון הנציב שגם היא בנויה על אדמות ג'בל אל מוכאבר ובסמוך לכביש הכניסה הראשי לג'בל מוכאבר, תוך שהיא מאיימת לשבש את חופש התנועה של עשרות אלפי תושבי השכונה.

- **תכנית לבניית מתחם משטרתי חדש בכניסה לג'בל אל מוכאבר** (תב"ע 773184). המתחם החדש אמור לאפשר את מעבר תחנת משטרת עוז שהיום נמצאת בסמוך להתנחלות נוף ציון וכך לאפשר להקים במקום מתחם של מסחר ומלונאות שיעבה את ההתנחלות. עיר עמים ביחד עם ועד ההורים מג'בל אל מוכאבר הגישו התנגדות לתוכנית. ההתנגדות מתמקדת בצורך לנצל את המגרשים שבייעוד ציבורי באופן שייתן מענה לצרכי השכונה – למשל בניית בתי ספר חדשים. כמו כן ההתנגדות מצביעה על גודלו המתוכנן של המתחם שהופך אותו למתקן בטחוני יותר מאשר לתחנת משטרה שאמורה לספק שירות לתושבים. גם תושבים משכונת ארמון הנציב הסמוכה לג'בל אל מוכאבר הגישו התנגדויות המתמקדות בערכי הטבע שבשטח המתוכנן לבניה ובתפקודו כאתר מפגש קהילתי-חברתי.

3. התנחלויות בירושלים רבתי

- **תוכניות 1E דרום ו-1E מזרח (תב"ע 420/4/7 ותב"ע 420/4/10) והריסות בחאן אל אחמר -** שתי התוכניות קודמו במהלך שנת 2021, גם תחת כהונת "ממשלת השינוי", ולקראת סוף 2021 אף נקבע עבורן דיון לקראת אישורן. הדיון בוטל ומאז לאורך כל שנת 2022 מועצת התכנון העליונה לא דנה בתוכניות. עיריית מעלה אדומים עתרה לבית המשפט המחוזי בירושלים נגד המנהל האזרחי בדרישה שידון בתוכניות¹³. המדינה ביקשה מספר ארכות להגשת תשובתה לעתירה וכעת תהיה זו הממשלה הנכנסת שתגיש אותה. על פי ההסכם הקואליציוני, החלטות הדרג המדיני בנוגע לקידום תוכניות להתנחלויות כמו גם לגבי הגשת עמדת המדינה בעתירות הנוגעות לגדה המערבית תהיה בידי מפלגת הציונות הדתית ובצלאל סמוטריץ' העומד בראשה¹⁴. כזכור, תכנית 1E המרחיבה את מעלה אדומים צפונית ומזרחית נחשבת למסוכנת ביותר לפתרון מדיני עתידי שכן היא מעמיקה באופן ניכר את הפיצול של הגדה המערבית ואת ניתוק מזרח ירושלים ממנה, והקהילה הבינלאומית עוקבת אחריה בדאגה רבה ומתנגדת לה בכל תוקף.

במקביל לתוכניות 1E מתנהלת בבג"ץ גם העתירה של עמותת הימין רגבים נגד ראש הממשלה, שר הביטחון והמנהל האזרחי בדרישה שיממשו את צווי ההריסה לחאן אל-אחמר¹⁵ שהריסתו נקשרה בקידום התוכניות ל-1E. בחודש מרץ הורה בית המשפט למדינה לנמק מדוע צווי ההריסה לא בוצעו. גם בעתירה זו הממשלה היוצאת נמנעה מלהגיש תשובה לבג"ץ והותירה את הנושא לממשלה הנכנסת ולשר סמוטריץ'.

- **הר גילה מערב (תב"ע 401/4/1)** – בחודש יולי הופקדה התוכנית להתנחלות החדשה הר גילה מערב, ובחודש נובמבר מועצת התכנון העליונה במנהל האזרחי דנה בהתנגדויות לתוכנית. ההחלטה בדיון טרם התפרסמה.

התוכנית ל-500 יחידות דיור בשטח של 200 דונם בחלק המערבי של אדמות הכפר ולאגיה מוגשת כ'הרחבה' של ההתנחלות הקיימת הר גילה. אלא שהר גילה נמצאת מדרום לוולאגיה ואילו התוכנית החדשה נוגעת לשטח שנמצא ממערב לכפר ואינו צמוד להתנחלות. בין הר גילה לשטח המדובר מפרידים הן השטח הבנוי של ולאגיה והן חומת הפרדה. לכן מדובר בפועל בהתנחלות חדשה.

¹³עת"מ (י-ס) 11-22-12743

¹⁴ " האגודה לזכויות האזרח, [ההסכם הקואליציוני בין הליכוד לציונות הדתית - מה המשמעות בנוגע לשטחים](#)

הכבושים, 5 בדצמבר 2022

¹⁵ בג"ץ 2387/19

לבד מתפיסת האדמות של ולאגיה לצורך ההתנחלות, מתוכננת בניה של חומה בגובה 7-11 מטרים בינה לבין החלק הבנוי של הכפר. החומה תשלים את סגירתה של ולאגיה מכל כיוון ותותיר אותה כמובלעת מוקפת גדר וחומה אשר הכניסה היחידה אליה היא מכביש שנמצא בין הר גילה להתנחלות המתוכננת.

בנוסף השטח המדובר נכלל באזור הספר של אתר המורשת העולמי של אונסקו בבתיר. הנזקים הסביבתיים של בניה שם יפגעו קרוב לוודאי באתר המורשת.

4. התנחלויות תיירותיות

א. סילואן – ואדי חילוה

▪ **הרכבל למרכז קדם של עמותת אלע"ד** – בחודש מאי דחה בג"ץ את העתירות נגד פרויקט הרכבל ממערב ירושלים אל מתחם קדם של עמותת אלע"ד בסילואן¹⁶. כעת הוועדה המקומית בעיריית ירושלים יכולה להוציא היתרי בניה להקמתו.

הרכבל מוצג כאמצעי תחבורה שנועד לאפשר הגעה של ישראלים ותיירים ממערב ירושלים אל הכותל והעיר העתיקה. בפועל התחנה שלו מתוכננת להיות מוקמת במרכז המבקרים הגדול של עמותת אלע"ד בסילואן (מתחם קדם) וכך לחבר את מערב ירושלים אל מתחם ההתנחלות התיירותית הזה תוך פגיעה אנושה בנוף הייחודי של גיא בן הינום המוביל לסילואן ודחיקת הפלסטינים ממנו.

▪ **חפירות ארכאולוגיות בבריכת השילוח** – בשבוע האחרון של דצמבר נכנסו אנשי אלע"ד ורשות הטבע והגנים בחסות כוחות מג"ב אל שטח של כחמישה דונם הצמוד אל בריכת השילוח במרכז סילואן. באותו יום התפרסמה הודעה לעיתונות בדבר הכוונה של רשות העתיקות, רט"ג ואלע"ד לקיים בשטח זה חפירות ארכאולוגיות שיחשפו את בריכת השילוח במלואה. השטח מעובד בידי משפחה פלסטינית השוכרת אותו מזה כ-100 שנה מהפטריארכיה היוונית. אלע"ד טוענים שהשטח נרכש מהכנסייה. המשפחה פנתה לבית המשפט בטענה שהם במעמד של דיירים מוגנים. העתירה תתברר במהלך שנת 2023 אולם נכון לעכשיו בית המשפט לא הוציא צו המונע מאלע"ד לפעול בשטח.

ב. סילואן – בטן אל הווא

▪ **קידומו של מרכז למורשת יהודי תימן** (ראו עוד לעיל בעניין גירוש בבטן אל הווא) – בחודש יולי הודיעו המשרד לירושלים ומורשת על כוונתו להעביר שלושה מיליון שקלים להקמת מרכז למורשת יהודי תימן במבנה שנמצא בידי הקדש בנבנישתי הנשלט על ידי עמותת עטרת כהנים בבטן אל-הווא לאחר שפינה בשנת 2015 חמש משפחות פלסטיניות שהתגוררו בו. ניסיון קודם של משרד ירושלים לממן את ההקמה של מרכז המבקרים בוטל בעקבות עתירה של עיר עמים עם תושבי בטן אל הווא בטענה שהמרכז קודם תוך ניגוד עניינים ומנוגד גם למטרות ההקדש. השנה התגלה כי למרות שרשם ההקדשות במשרד המשפטים עצר לפני כשנתיים את קידום המרכז, המשרד לירושלים ומורשת בשיתוף עם משרד המשפטים הובילו מתווה שנועד לעקוף את המגבלות הנובעות ממטרות הקדש בנבנישתי להשתמש בנכסיו למגורים בלבד. במסגרת מתווה זה ההקדש ישכיר את המבנה המדובר לעמותה אחרת, המנוהלת אף היא בידי אנשי

¹⁶ בג"ץ 7841/19

עטרת כהנים והיא זו שתקים את מרכז המבקרים. עיר עמים והתושבים עתרו גם נגד המהלך החדש.

ג. סילואן – ואדי רבבה (גיא בן הינום)

ואדי רבבה (גיא בן הינום) הוא השטח הפתוח בין השכונות הפלסטיניות סילואן ואבו תור. הוא גם האזור שנמצא בין השכונות הפלסטיניות הללו לבין מערב ירושלים.

במהלך השנה התקדמו מאד הפרויקטים השונים שמקדמות ביחד אלע"ד ורשויות המדינה במטרה להפוך את השטח לאתר בילוי המושך אליו ישראלים ומהווה חוליה המחברת את מערב ירושלים אל ההתנחלויות של אלע"ד בוואדי חילוה, סילואן. רשות הטבע והגנים שיש לה סמכויות בוואדי רבבה/גיא בן הינום מתוקף היותו חלק מגן לאומי סובב חומות ירושלים חתמה על חוזה עם עמותת אלע"ד המאפשר לה לפעול שם.

- **חוזה בגיא** – במהלך השנה אלע"ד החלה להפעיל בשטח שהוכרז כנכס נפקד בידי האפוטרופוס על נכסי נפקדים ושאותו קיבלה לניהולה מרט"ג אתר פעילות אותו היא מכנה "החוזה בגיא". משרד ירושלים ומורשת הפעיל הסעות חינוך ממתחם התחנה במערב ירושלים אל האתר. לצד פעילויות לילדים המשחזרות לכאורה מלאכות יד מתקופת התנ"ך, אלע"ד קיימה באתר אירועים שבועיים של קבלות שבת אשר פורסמו בהבלטה ברחבי ירושלים. במסגרת שיתוף פעולה עם מועדון זאפה התקיימו גם מספר הופעות מוסיקה של זמרים פופולריים. עיר עמים, ביחד עם עמק שווה וארגון מחזקים ניהלו קמפיין ציבורי נגד הלבנת הפעילות ההתנחלותית. בעקבות זאת הגישה עמותת אלע"ד תביעת דיבה נגד הארגונים ונגד פעילים ישראלים ששיתפו פוסטים מהקמפיין במטרה להשתיק את המאבק. בימים אלו הוגשו כתבי ההגנה, עיר עמים והשותפים האחרים נחוישים להוסיף לפעול ללא מורא מאמצעי השתקה כוחניים כאלו.
- **גשר הולכי רגל מעל ואדי רבבה/גיא בן הינום** – בחודש אוקטובר החלו העבודות להקמת גשר הולכי רגל שיחבר בין שתי הגדות של ואדי רבבה/גיא בן הינום. הגשר אמור להוות אטרקציה של ספורט אתגרי. מדובר במיזם של הרשות לפיתוח ירושלים ובנייתו נעשית בידי החברה העירונית מוריה. קצה אחד של הגשר נמצא במתחם "בית בגיא" שמפעילה אלע"ד לא רחוק מאתר "החוזה בגיא". קצה השני נמצא מרחק הליכה מהאתר של בית הקברות היהודי הישן סמבוסקי.
- **בית הקברות סמבוסקי** – על הגדה הצפונית של ואדי רבבה/גיא בן הינום נמצא השטח שעד לפני 100 שנה שימש את בית הקברות היהודי סמבוסקי. השטח הועבר מהאפוטרופוס הכללי לחברה קדישא וזו אישרה לעמותת אלע"ד לפתח אותו לצרכיה. העבודות של אלע"ד - הקמה של מסלעות, העמדה של שער גדול ועוד - התקיימו לאורך המחצית השנייה של השנה. בית הקברות נמצא בסמוך לאזור המגורים בסילואן הגובל בוואדי רבבה/גיא בן הינום כך שמבית הקברות מבקרים ישראלים יוכלו להגיע בקלות אל מתחמי ההתנחלות של אלע"ד ואל בריכת השילוח בתוך שטח בנוי פלסטיני. במהלך העבודות של אלע"ד נחסם מספר פעמים כביש הגישה לבתי פלסטינים הצמודים לאתר. למרות שהעבודות בוצעו ללא היתר בניה, עיריית ירושלים ורשות הטבע והגנים סירבו לפעול לעצירתם בטענות שהיתר כזה אינו נדרש.
- **צווי גינון ומעורבות האפוטרופוס לנכסי נפקדים** – בעלי קרקע מסילואן שדרשו לעצור עבודות של רשות הטבע והגנים באדמותיהם בוואדי רבבה/גיא בן הינום גילו שהאפוטרופוס לנכסי

נפקדים תפס את השטחים שלהם באמצעות צווי נפקדות שהוצאו בשנים האחרונות. בחלק מהשטחים העבודות מתבצעות על סמך צווי גינון שהוציאה עיריית ירושלים. עתירה נגד צווי הגינון נדחתה בידי בית המשפט ומוסיפים ומתנהלים הליכים משפטיים לעניין הוצאת הצוים.

ד. הרחבת גן לאומי סובב חומות ירושלים (תב"ע 674788)

בתחילת השנה התכוונה הוועדה המקומית להתחיל בקידומה של תכנית המתאר החדשה להרחבה של גן לאומי סובב חומות ירושלים. ההרחבה כללה שטחים באבו תור, סילוואן והר הזיתים בהיקף כולל של 275 דונם. שטח ההרחבה באבו תור משתרע בין מתחמי אלע"ד "החוה בגיא" ו"בית בגיא". שטח ההרחבה בהר הזיתים נמצא אף הוא בסמיכות למתחי התנחלויות דוגמת בית אורות. הרחבת הגן הלאומי משמעה גם הערמת מכשול כבד על פיתוח השכונות הפלסטיניות באגן העיר העתיקה, וכן חשש מפני הגברת שיתוף הפעולה בין רשות הטבע והגנים לארגוני מתנחלים דוגמת אלע"ד שתוביל לניצול שטחי ההרחבה לקידום מהלכים נוספים של ייחוד אגן העיר העתיקה.

לצד הפגיעה באוכלוסייה הפלסטינית ההרחבה המתוכננת בהר הזיתים כללה גם שטחים בבעלות כנסיות נוצריות ואלו הביעו התנגדות לניסיון לתפוס את אדמותיהן דרך תכנית הגן הלאומי.

הדיון שנקבע תחילה לחודש מרץ נדחה מספר פעמים והתוכנית לא נידונה במהלך שנת 2022.

ה. "שביל הצפון" מהעיר העתיקה צפונה אל שיח ג'ראח

"שביל הצפון" הוא פרויקט לבנייה של מסלול הליכה תיירותי מצפון לעיר העתיקה בין שער שכם ושער הפרחים דרך שכונות באב א-זהרה ושיח ג'ראח ועד לגבעת התחמושת. המסלול מתוכנן לעבור דרך מתחמי התנחלות ואתרים יהודיים שבלב השכונות הפלסטיניות הללו. באופן רשמי הפרויקט הוא יוזמה של המשרד לענייני ירושלים והוא מקודם בידי הרשות לפיתוח ירושלים (הרל"י) אשר מגדירה את מטרתו "להחיות את המרחב הציבורי" שלאורך המסלול. בחודש מרץ 2022 אישרה וועדת הכספים של עיריית ירושלים העברה של 3.6 מיליון ש"ח לביצוע פרויקט שביל הצפון והפיכתו "לאתר תיירותי ומסחרי מזמין". אך הוא מתוכנן ומקודם בשיתוף פעולה הדוק בין רשויות ישראליות והעמותה הפרטית "ראשית ירושלים" שאנשיה הם דמויות מרכזיות במהלכים של השתלטות על נכסים פלסטינים.

מסלול השביל כולל רשימת אתרים שכמעט כולם יהודים וקשורים להתנחלות בשכונות הפלסטיניות באגן העיר העתיקה. בתי ניסן ב"ק בשכונת מוסררה הפלסטינית, ו"שכונת שמעון הצדיק" בלב שיח ג'ראח הכלולים בשטח זה הם מתחמים שבהם ארגוני מתנחלים פועלים לפנות משפחות פלסטיניות על בסיס טענות להיותם בבעלות של יהודים עד 1948; "סמטת המוות", אנדרטת הצנחנים והאנדרטה לשיירת הדסה הם אתרים הקשורים בקרבות בשנים 1948 ו-1967. קברי המלכים הוא אתר יהודי עתיק. המסלול כולל גם מספר אתרים נוצרים אולם ככל הנראה מתעלם מקיומם של אתרים מוסלמים חשובים (דוגמת בית הקברות א-זהרה או קברו של השיח ג'ראח) שלא לומר אתרים לאומיים פלסטיניים דוגמת תיאטרון אל חכאוותי או האוריינט האוס.

משתתפי הסיורים אשר נרשמים דרך האתרים של עיריית ירושלים לסיור בשביל המוצג כסיור תיירותי מקבלים את הרושם שהם מבקרים בשטח ישראלי ומחזקים בעצם השתתפותם ונוכחותם את מתחמי ההתנחלויות הפוליטיים הללו.

חלק מהאתרים שבשביל, הוספו אליו כהמשך למאבקים וקמפיינים שמנהלים ארגוני ימין לעיבוי

נוכחות יהודית במוקדים חדשים בשכונות הפלסטיניות. כך למשל אתר קברי המלכים שבחלק הצפוני של רחוב צלאח א-דין, וכך גם התכנית להקמת אמפיתיאטרון סביב האנדרטה לזכר חיילי הצנחנים בשיח ג'ראח במרכזה של שכונת שיח ג'ראח. בחודש מרץ 2021 אישרה עיריית ירושלים תוכנית לבנות בצמוד לאנדרטה אמפיתיאטרון מגודר עם 300 מושבים שבו יערכו טקסים ואירועים קבוצתיים שונים. התוכנית משותפת לעיריית ירושלים, עמותת יוצאי הצנחנים והקרן הקיימת שאמורה לממן את הפרויקט בתקציב של 2 מיליון ש"ח. לתוכנית קמה התנגדות ציבורית כולל מקרב חברי עמותת הצנחנים וביצוע הפרויקט נדחה. למרות זאת, בסוף חודש דצמבר בשנת 2022 החלו העבודות לביצוע הפרויקט.

5. תכנית "סיליקון ואדי" בוואדי ג'וז

בשנתיים האחרונות מקדמת עיריית ירושלים את תכנית מספר 977694 המכונה "ואדי ג'וז – המתחם העסקי" או בשם הממותג שעיריית ירושלים העניקה לה "סיליקון ואדי"¹⁷. בתאריך 14 במרץ התוכנית אושרה להפקדה בתנאים בידי הוועדה המחוזית. באפריל 2022 התקבלה החלטת ממשלה 1367 לפתח רובע חדשנות של חברות היי-טק במזרח ירושלים (זאת כחלק מפיתוח רבעים כאלו בשני חלקי העיר)¹⁸. הצעת ההחלטה מציינת את ה"סיליקון ואדי" כאתר פוטנציאלי למימוש התוכנית.

תוכנית "ואדי ג'וז – המתחם העסקי" היא ביזמת עיריית ירושלים והרשות לפיתוח ירושלים (הרל"י). היא כוללת שטח של 78 דונם בצד המערבי של ואדי ג'וז שכיום חלק ניכר ממנו הוא אזור תעשייה, מוסכים ומסחר. שטח התוכנית גובל ממערב בשכונת שיח ג'ראח והוא נמשך מזרחה אל כיוון העיר העתיקה עד דרך ואדי ג'וז שהיא הגבול המזרחי של התוכנית.

תכנית 977694 מגדילה באופן משמעותי את אחוזי הבניה בשטח המדובר ומיעדת את רובם המוחלט לתעסוקה. התוכנית כוללת בניה לגובה של 8-14 קומות בשטח כולל של 127,000 מ"ר. 82% מהשטח (104,275 מ"ר) מיועדים לתעסוקה ו-6% (7,659 מ"ר) נוספים למסחר. רק 12.6% (16,048 מ"ר) מיועדים למגורים ואפשר יהיה לבנות בהם 166 יחידות דיור בלבד. בכך התוכנית ממשיכה את המדיניות של עיריית ירושלים והממשלה להשקעות כלכליות במזרח ירושלים בלא לקדם תכנון משמעותי למגורים בשכונות הפלסטיניות של ירושלים.

התוכנית מסמנת להריסה 37 מבנים קיימים. פרט למספר בודד של בתי מגורים רוב רובם של המבנים הם בתי עסק – מוסכים, בתי מסחר ועסקים קטנים או בינוניים אחרים. על פי מיפוי בעלויות שערכה עיריית ירושלים רוב המבנים המסומנים להריסה ממוקמים על קרקע בבעלות פלסטינית פרטית. מיעוט בתי העסק המסומנים להריסה הם של בעלי הקרקע ורובם הם של שוכרים.

התוכנית מסמנת שלושה כבישים באזור להרחבה, ולאחר אישור התוכנית העירייה תוכל להפקיע את השטח המסומן להרחבת הכבישים ולהרוס את המבנים אשר נמצאים עליו.

חשש נוסף הוא שחלק מהמגרשים יועבר מידיים פלסטיניות פרטיות לידי האפוטרופוס על נכסי נפקדים שכפי שהראינו לעיל בנושאים נוספים: הסדר המקרקעין ומתן היתרי בניה, מגביר את

¹⁷ להרחבה ראו [נייר עמדה עיר עמים](#)

¹⁸ [החלטת ממשלה 1367 פיתוח רובעי חדשנות בעיר ירושלים](#), 10 באפריל 2022

פעילותו במזרח ירושלים לרעת התושבים. כמו מרבית שטחי מזרח ירושלים הקרקע בוואדי ג'וז אינה מוסדרת. כחלק מהכנת התוכנית, העירייה החלה במיפוי לא רשמי של הבעלויות בשטח. לשם כך נשכרו שירותיה של עורכת דין, שיש לה קשרים עם ארגוני מתנחלים.

בעירייה טוענים שבתי העסק הפועלים כיום בשטח התוכנית יוכלו לעבור למתחמי תעשייה מתוכננים בעיסאווייה או בעטרות אולם מדובר באמירות מעורפלות בלבד ובאזורים מרכזיים פחות, ובינתיים קיים חשש ממשי שיסולקו עשרות עסקים ומאות העובדים שהם מעסיקים יאבדו את פרנסתם. כמו כן קיים חשש כי שלא כפי שתוכנית מוצגת, כהשקעה בשיפור מצבה הכלכלי של מזרח ירושלים, היא תביא בפועל להקמת אזור תעסוקה של חברות ועובדים ישראלים בלב מזרח ירושלים תוך פינוי בתי העסק הפלסטינים הקיימים שם היום וגדיעת הפרנסה של מאות עובדים פלסטינים.

v. הר הבית/ חרם א-שריף - המשך שחיקתו של הסטטוס קוו

תהליכי השחיקה בסטטוס קוו בהר הבית/ חרם א-שריף נמשכו גם במהלך השנה החולפת תחת כהונת עמר בר לב ממפלגת העבודה כשר לביטחון פנים. במחצית השנייה של השנה כשליד החליף את בנט במשרד ראש הממשלה גם בוצעו כמה המהלכים ישראלים בעייתיים.

מצד אחד עמדה הצהרתו של לפיד מיד אחרי חג הסוכות כי ישראל מחויבת לסטטוס קוו שמשמעותו חופש פולחן למוסלמים באל אקצה, ואילו ליהודים זכויות ביקור בלבד במתחם:

"לגבי (מסגד) אל-אקצה הגדרתי בכל במה אפשרית. אנחנו לא משנים את הסטטוס קוו באל-אקצה, ואנחנו נדאג לחופש הפולחן של מוסלמים באל-אקצה... חובתנו כממשלה לאפשר חופש פולחן לכל מוסלמי שרוצה לבא להתפלל באל-אקצה ואנחנו נשמור על זה... אנחנו מאפשרים עליית יהודים. אנחנו לא מאפשרים תפילות יהודים על הר הבית..."¹⁹

אך כפי שהבהירה עיר עמים בפניותיה החוזרות בעניין לשר לביטחון פנים ולראש הממשלה לפיד ההתנהלות בשטח סתרה זאת²⁰. לכל אורך השנה נמשכו תפילות יומיומיות של קבוצות של יהודים בהר באישור ובפיקוח של המשטרה ובסתירה בוטה להצהרות בדבר מחויבות ישראלית לסטטוס קוו.

כך, לקראת חגי תשרי החלו במשטרה להצהיר בפומבי על התיאום שהם מקיימים עם צוות של תנועות המקדש המכנה את עצמו "מנהלת הר הבית", שלמרות שמו הוא נעדר כל מעמד רשמי ואינו אלא נציגות של תנועות המקדש. כך למשל בתדרוך לעיתונאים שיבח מפקד מחוז ירושלים של המשטרה את המנהלת, שלדבריו מסייעת בהיבטי סדרנות: "אנחנו נפגשים איתם לקראת החגים, והם איתנו מובילים את העלייה הסדורה במטרה לקדם עלייה שהיא תואמת את הכללים"²¹.

לאחר החגים שבה עיר עמים ופנתה לראש הממשלה בעניין שלטים חדשים ובולטים שהוצבו בעמדת הבידוק המשטרתי ובמבואת ההמתנה שבכניסה למעלה המוגרבים, שם מתאספים מבקרים יהודים לפני כניסתם אל הר הבית/חרם א-שריף, שהציגו בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים את הכניסה

¹⁹ דלית הלוי "יאיר לפיד: 'נשמור על זכות הפולחן המוסלמי באל-אקצה, לא נאפשר תפילות יהודים בהר הבית'", ערוץ 7 18 באוקטובר 2022

²⁰ פניית עיר עמים לראש הממשלה מיום 6/9/22; פניית עיר עמים לראש הממשלה מיום 3/10/22 "פניה שלישית לראש הממשלה: על רקע ההתדרדרות במצב הביטחוני יש הכרח בהנחיות מיידידות לממשלה לקראת תפילות יום ששי במסגד אלאקצה" עיר עמים, 13 באוקטובר 2022

²¹ ג'וש בריינר "על רקע ההסלמה בגדה, בלשכת לפיד מנסים לתאם פגישה עם מלך ירדן השבוע", הארץ, 18 בספטמבר 2022

של יהודים למתחם ככניסה למטרות פולחן דתי, ולא כביקור בלבד²². גם עיצובה של המבואה שבה ממתניים יהודים לפני כניסתם אל מעלה המוגרבים המכניס אותם אל הר הבית/חרם א-שריף, לאחר הבידוק המשטרתי, שונה לחלוטין. במבואה נתלו כרזות אשר מכריזות בצורה שאינה משתמעת לשתי פנים שהכניסה להר היא פעולה של פולחן דתי, ואף הוצב בה דגם גדול של בית המקדש.

הצבת שלטים חדשים אלו ועיצובה מחדש של המבואה נעשו לאחר שבתשעה באב השנה (18 ביולי 2022) עקרו פעילי מקדש את שלט המתכת בכניסה להר הבית/חרם א-שריף מטעם הרבנות הראשית שניצב שם מאז 1967 שלט זה נשא כיתוב המזהיר מפני כניסת יהודים להר הבית מטעמים הלכתיים. השוטרים והמאבטחים הרבים המוצבים במקום לא מנעו את עקירת השלט וגם לא עצרו את מי שהשחיתו אותו. רק אחרי כמה חודשים ובעקבות פרסום בעיתון הארץ השלט הוחזר למקומו²³.

שינוי המבואה והצבתם של שלטים חדשים אלו במתחם שהוא כבר בחסות המשטרה העידו עוד על הידוק שיתוף הפעולה בין המשטרה לתנועות המקדש והם גם מהווים מעין הצהרה פומבית של ישראל בדבר מעמדו של המקום לתפישתה, בניגוד להצהרותיה.

כפי שהבהירה עיר עמים, לאור הפער ההולך וגדל בין ההצהרות לבין המציאות, נדרשות פעולות בשטח במטרה שהמשטרה תפעל כמתחייב, כדי שההתנהלות בהר תהיה כנדרש על פי הסטטוס קוו וכדי שיופחת חוסר האמון של גורמים מוסלמים וערביים בכוונותיה של ישראל ביחס להר. בין היתר עומדת עיר עמים על ההכרח בהפסקתו של התיאום בין המשטרה לבין תנועות המקדש, בהפסקת השימוש בהגבלות קולקטיביות על כניסת מוסלמים אל הר הבית/חרם א-שריף, בוודאי לרגל חגים יהודים או לצורך הכנסה של המוני יהודים להר, ובהכרח בפעולות נחרצות של המשטרה נגד פעולות פולחן דתי יהודי במתחם²⁴.

vi. יישום החלטת הממשלה 3790 ולקראת דיונים בקבלת החלטה חדשה

תוכנית החומש שיצאה לדרך בעקבות קבלת [החלטת ממשלה 3790 לצמצום פערים חברתיים כלכליים ופיתוח כלכלי במזרח ירושלים](#) במאי 2018 נמצאת בישורת האחרונה של יישומה ובעוד חודשים ספורים תגיעה לסיומה.

בפברואר 2022 הודיע לראשונה השר לענייני ירושלים ומורשת זאב אלקין כי [הממשלה תקדם תוכנית חומש נוספת](#) לירושלים המזרחית, שתיושם בין השנים 2023-2028. הוא הוסיף שהמטרה היא להכפיל את תקציב התוכנית, שעמד בחומש הנוכחי על כ-2.1 מיליארד ש"ח, לכ-4 מיליארד ש"ח.

בחודש מרץ 2022, בדיון בוועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת, [הודיע השר אלקין כי הושג סיכום עם שר האוצר](#) ליברמן לפיו תוכנית החומש הבאה תהיה בתקציב שלא יפחת מתקציב החומש

²² עיר עמים [בפניה רביעית לראש הממשלה: מיסוד הפרות הסטטוס קוו במתחם הר הבית](#) עיר עמים, 27 באוקטובר 2022

²³ יעל פרידסון "השלט שאוסר על עליית יהודים להר הבית הוצב מחדש", הארץ 15 בדצמבר 2022

²⁴ ראו עוד: [חנה שוורץ ומשה הלברטל משוחחים על תשעה באב בערב מיוחד של עיר עמים עם עמק שווה ושלום ככשינן](#), 2 באוגוסט 2022; אביב טטרסקי "אפשר להירגע, לא הדמוקרטיה מטרידה את פעילי הר הבית", וואינט 2 בדצמבר 2022; אביב טטרסקי "היעד הנכסף, הקמת בית מקדש", הארץ 6 באוקטובר 2022; [הר הבית בידינו](#) פודקאסט קריאת השכמה 9 במאי 2022; [ראיון ברדיו א-שמס](#), 19 באפריל 2022; אביב טטרסקי "העימותים בי-ם: הרציונל הישראלי הכושל יולך אותנו שוב להסלמה" שיחה מקומית 17 באפריל 2022; אביב טטרסקי "חברי הקואליציה מקדמים את חזון תנועות המקדש להר הבית" שיחה מקומית 2 בינואר 2022

הנוכחי, וציין שהוא אמר לשר ליברמן שיש להכפיל את התקציב. בחודש מרץ החלה העבודה לקראת תוכנית החומש הבאה, עליה אמונים משרד ירושלים ומורשת ושאר המשרדים הממשלתיים שלקחו חלק בהחלטה 3790, לצד מכון ירושלים למחקרי מדיניות, החברה לפיתוח מזרח ירושלים (כגוף המבצע של משרד ירושלים) ועיריית ירושלים.

השינויים שחלו עם הקמתה של הממשלה החדשה (בראש משרד ירושלים עומד השר מאיר פרוש מסיעת יהדות התורה ובמשרד האוצר השר סמוטריץ' ממפלגת הציונות הדתית) מובילים לחשש בקרב המעורבים ביישום החלטת הממשלה, בתוך משרדי הממשלה ומחוץ להם, בדבר עתידה של תוכנית חומש נוספת. עם זאת, [בהסכם הקואליציוני בין הליכוד לבין סיעת יהדות התורה](#) צוין כי התוכנית לפיתוח מזרח ירושלים בהתאם להחלטת ממשלה 3790 תאושר לחמש שנים נוספות, מתוך שאיפה שתקציבה לא יפחת מתקציב תוכנית החומש הקודמת. נכון להיום, זו גם ההנחה הדומיננטית בקרב המעורבים בתכנון התוכנית הבאה – שתתקבל החלטת ממשלה חדשה, אך שתקציבה יהיה דומה לתקציב החומש הקודם, ולא כפול כפי ששאף אלקין.

במסגרת יישומה של החלטה 3790 השנה בתחום החינוך, נפתחו בתחילת שנת הלימודים תשפ"ג ארבעה בתי ספר על יסודיים חדשים במבנים שהושכרו מתקציב תוכנית החומש, שמיעדת כספים לשכירת מבנים עבור מוסדות חינוך המלמדים את תוכנית הלימודים הישראלית. מבנים נוספים שופצו בתקציבי החלטה 3790 שמיועדים גם הם לפיתוח פיזי למוסדות חינוך, אך רק לאלה המלמדים את התכנית הישראלית (במקביל מועברים תקציבים שאינם מהחלטה 3790 לשיפוץ מוסדות חינוך בהם נלמדת התוכנית הפלסטינית). בניגוד לשכירת ושיפוץ מבנים, תחום הבינוי אינו נכלל בהחלטה 3790, אך גם בכל הקשור לבינוי ממשיכים להיפתח בתי ספר חדשים רק בתוכנית הישראלית, ולא נבנים בתי ספר המלמדים את התוכנית הפלסטינית. בתוכנית החומש הבאה אין כל צפי לשינוי המגמה, כך שתמשיך ההטיה התקציבית לטובת תוכנית הלימודים הישראלית וזאת על אף העובדה ש**רוב מוחלט של התלמידים נותר בתוכנית הלימודים הפלסטינית**, דבר הפוגע בזכותם של ילדי מזרח ירושלים לחינוך על פי תרבותם וזהותם הלאומית ומנצל את המצב החמור של מערכת החינוך בירושלים המזרחית ליצירת לחץ בלתי הוגן למעבר לתוכנית הישראלית.

בתחום התעסוקה והרווחה לאחר השלכות הקורונה, נפתחו יותר הכשרות מקצועיות מבשנתיים הקודמות, כאשר "מרכז ריאן", המספק מאז 2014 תוכנית הכוללת לימודים והכשרה תעסוקתית, הרחיב את מערך ההכשרות, בעיקר לנשים, ופיתח את תחום פיתוח הסדנאות וההכשרות בהתאם לקבוצות האוכלוסיה, עם הפנים לתוכנית החומש הבאה. לשכת התעסוקה ניאותה לקלוט עובדות סוציאליות ללא הסמכה ישראלית, בהליך שמטרתו להעבירן הכשרה מתאימה ולסיים בהשמה. בנוסף, מהלך שיזם ארגון העובדים "מען" הוביל להסכם על פתיחה עתידית של תוכנית הכשרה ייחודית לסטודנטים לרפואה מירושלים המזרחית בבית החולים שיבא, שצפויה לצאת לדרך ב-2023, במטרה שבתום ההכשרה הסטודנטים יעברו את הבחינות ברפואה ויקבלו רישיון לעסוק ברפואה בישראל. לצד זאת, עם החזרה לשגרה מתקופת הקורונה, חזרו גם אופני התנהלות בעייתיים של שירות התעסוקה, לרבות רישומי סירוב שרירותיים, אי קיומן של ועדות רפואיות, זמני המתנה לא סבירים, ועוד.

בתחום מעונות היום: מעון אחד חדש נפתח בשועפאט לכ-120 ילדים, מה שהעלה את מספר מעונות היום הרשמיים בירושלים המזרחית לחמישה, אך מנגד לא פותח מערך לקליטת אמהות עובדות,

ומוסיפים להתקיים הקשיים בסבסוד המעונות, והרווחה אינה מפנה מספיק ילדים למעונות הקיימים, שמתקשים להתמודד עם המצב.

בתחום התחבורה נמשך ביצוע פרויקטים בירושלים המזרחית שנבחרו להוות חלק מהחלטה 3790, ברשימת כבישים שצומצמה לאורך השנים בהתאם לעלייה בעלויות שנצפו עם תחילת תוכנית החומש. לצד העבודה על תכנית החומש הנוכחית, בוצעה הכנה לתוכנית החומש הבאה, ונבחרו חלק מהכבישים שייכללו בה, ובהחלטת וועדת הכספים של עיריית ירושלים מחודש דצמבר 2022 אף [אושר תקציב ראשוני עבור פיתוח ותכנון כבישים במסגרת תוכנית החומש הבאה](#), בהם כבישים בעיסאווייה, ואדי קדום וואדי ג'וז.

במסגרת פרק שיפור איכות החיים במזרח העיר, אושר בתחילת שנת 2022 פרויקט של משרד התרבות והספורט, בשיתוף פעולה עם עיריית ירושלים, [לפיתוח קריית ספורט במזרח העיר](#), שתכלול אולם כדורסל בבית ספר באזור ואדי קדום, לצד מגרש כדורגל באותו בית ספר ופיזור מתקני כושר באזור.

בתחום הבריאות, לא קודמה החלטת הממשלה שקבעה כי על קופות החולים לפעול למעבר ממודל הזכיינות להפעלה ישירה של קופות החולים. יתר על כן, המשרד נסוג מהתוכנית לצמצום פערים [ומתכוון להמשיך לאפשר לזכיינים לפעול במזרח העיר](#), ואף לתקצב אותם ומשמעות הדברים היא המשך המצב של שירותי בריאות ירודים במזרח ירושלים.

vii. חינוך במזרח ירושלים ורדיפת בתי ספר

בשנת 2001, לפני יותר משני עשורים, קבע בית המשפט העליון כי הרשויות הישראליות מפרות את חובתן החוקתית לחינוך לאור המחסור העצום בכיתות במזרח ירושלים (בג"ץ 3834/01 *חמדאן ואח' נ' עיריית ירושלים*; בג"ץ 5185/01 *בדריה ואח' נ' עיריית ירושלים* (לא פורסם), פס"ד חלקי ניתן ביום 29.8.01); בג"ץ 5373/08 *אבו לבדה נ' שרת החינוך*, ניתן ביום 6/2/2011). על אף קביעות אלו של בית המשפט וכפי שמדגים דוח זה ודוחות קודמים לו, המחסור בכיתות במזרח ירושלים מוסיף וגדל והוא עומד היום על 3,517 כיתות חסרות במזרח ירושלים. המחסור בכיתות משפיע גם על נתוני נשירה קשים, ולתופעה של כשליש מילדי מזרח ירושלים שנעלמים לגמרי ממעקב רשויות החינוך²⁵.

מגמת הגידול במספר "הילדים הנעלמים", שמסגרת לימודיהם כלל אינה ידועה לעיריית ירושלים ולמשרד החינוך, מדאיגה מאד. [על פי תשובתה לבקשת חופש המידע](#), לעיריית ירושלים לא ידועה מסגרת לימודיהם של 40,963 ילדים. מדובר בכ-29% מהילדים המזרח ירושלמים בגיל חינוך חובה (מתוכם 12,097 ילדים בגילי 3-6).

בשנת הלימודים החולפת נשרו ממסגרות החינוך 1,657 בנים (4% מהבנים הלומדים בכיתות א-יא) ו-1,025 בנות (3% מהבנות הלומדות בכיתות א-יא). קשה להגזים במשמעותו של מספר עצום זה. ביחד מדובר ב-2,682 ילדים שנשרו בשנת לימודים אחת. בחלוקה גסה למספר כיתות **מדובר בכמעט 100! כיתות שנשרו**.

לפני יותר מארבע שנים הגישה עיר עמים [בקשה להצטרף במעמד "ידידת בית משפט" לעתירה](#)

²⁵ להרחבה ראו [עיר עמים, דוח חינוך מזרח ירושלים שנה"ל 2021-2022 \(תשפ"ב\)](#)

שהוגשה על ידי ארגון ההורים בעניין המחסור בכיתות בירושלים (בג"ץ 6183/16) ²⁶. ב-13 בספטמבר 2021, התקיים דיון בעתירה, בו התעקשנו גם להציג את עמדתנו ובקצרה, ובסופו הוצא על ידי בית המשפט צו על תנאי אשר הורה למשיבים להשיב לעתירה. לאחר תשובות העיריה והמדינה לצו על תנאי ודיון שהתקיים בהן ביום 4 בינואר 2023, ניתן פסק דין, המחזק את עמדתנו, הקובע כי "ההתייחסות הנבדלת למזרח ירושלים נובעת מהנתונים שהוצגו על ידי המשיבים, המכירים בפערים המשמעותיים בין מזרח ירושלים לרשויות אחרות...". על פי פסק הדין על המדינה ועל העיריה להשלים את הכנתו של מתווה מדורג לתכנון ולבינוי כיתות הלימוד החסרות בחינוך הרשמי במזרח ירושלים תוך התייחסות, בין היתר, להיבט התקציבי הנדרש למימוש המתווה. עוד נקבע כי ככל שמשיבי הממשלה לא יגיעו להסכמה עם עיריית ירושלים לגבי המתווה בתוך 4 חודשים, ייקבע המתווה על ידי גורמי הממשלה בתוך חודשיים נוספים.

בשנת הלימודים האחרונה שהושלמה השנה במסגרת החלטת ממשלה 3790 עלה כי גדל מספרם של הלומדים בתוכנית הלימודים הישראלית פי פחות מ-1.8 ממספרם קודם להחלטת הממשלה, והם עדיין מהווים בסה"כ רק 16.2% מסך התלמידים בבתי ספר בחינוך הערבי המוכר והרשמי, ורק 12.9% מסך הילדים זכאי החינוך במזרח ירושלים. רוב מוחלט של התלמידים נותר בתוכנית הלימודים הפלסטינית. זאת על אף שיותר מ-43% מסך תקציב הממשלה המיועד לחינוך במזרח ירושלים (כ-193 מיליון ש"ח מתוך הסך של 445 מיליון ₪) הוטנו במעבר ללימודי התכנית הישראלית.

השנה גם החריף משרד החינוך את רדיפתו אחר בתי הספר במזרח ירושלים וספרי הלימוד בהם הם משתמשים. זכותם של תלמידי מזרח ירושלים ללמוד על פי התכנית הפלסטינית מעוגנת לא רק בהסכמי אוסלו עליהם חתומה ישראל, אלא גם במשפט הבינלאומי ובזכותם של הילדים במזרח ירושלים לחינוך על פי תרבותם ושאיכותם הלאומית, לשוויון בחינוך, ולחירות ולהגנה על זהותם. לאחר פיזור של הכנסת, וכנראה כחלק מתעמולת בחירות, הודיעה שרת החינוך דאז מטעם מפלגת "תקווה חדשה" כי הורתה לשלול רישיון של שישה בתי ספר במזרח ירושלים, איבראהימיה וחמישה בתי ספר אל-אימאן. אמתלת השלילה הייתה הסתה בספרי הלימוד. הורי בתי הספר השביתו את מערכת הלימודים במזרח ירושלים ב-19 בספטמבר במחאה על האיום ²⁷. מאז מוסיפה רדיפת בתי הספר סביב טיעונים אלה, ואף באוקטובר השנה נכנסו מפקחים של משרד החינוך לבתי הספר "אל אימאן" ובמהלך כניסתם צילמו תלמידים, חיטטו בילקוטיהם וצילמו את תכולתם, תוך הטלת אימה ופחד על התלמידים, התעמתות עם מורים ומנהלים והשפלתם לעיני תלמידיהם ²⁸.

גם בית הספר איבראהימיה, שקיים כבר משנת 1931 ולומדים בו יחדיו 1,400 תלמידות ותלמידים מהגן ועד י"ב והוא נחשב מהמובילים בבתי הספר במזרח ירושלים, ספג איומים וביקורים מצד משרד החינוך. מבחינת הדברים עולה כי בית הספר נוהג כנדרש ממנו על ידי עיריית ירושלים, וגם כי במסגרת צנזורה שעורכת עיריית ירושלים על ספרי הלימוד, היא החלה בשנתיים האחרונות להוסיף ביוזמתה תכנים זרים לתוך ספרי הלימוד במקום אלה המוצאים מהם. לאחרונה זומן מנהל בית הספר לשימוע ובסוף השנה אף קיבל בית הספר הודעה על חסימת תשלומים ממשרד החינוך. בית הספר וועד ההורים נערכים למאבק בהחלטה ולהפסקת הרדיפה.

²⁶ בג"ץ 6183/16 ארגון ההורים למערכת החינוך בירושלים ואח' נ' משרד החינוך ואח'.

²⁷ עינב חלבי, גלעד כהן, שביתה בבתי הספר במזרח י-ם: "ישראל כופה עלינו תוכנית לימודים של הכיבוש", ynet.

19/9/22

²⁸ פניית האגודה לזכויות האזרח ועיר עמים